տայայտութիւն՝ ուրուագծել էր արդէն Ռուսաստանի ապագայ պետական կազմը իբրեւ ռամկավար դաշնակցային հանրապետութիւն, օժտուած այն բոլոր սահմանադրական երաշխիքներով, որոնք անհրաժեշտ էին թւում, որպէսզի այդ հանրապետութիւնը, երկրի անտեսական եւ քաղաքակրթական զարգացմանը համընթաց, առանց որեւէ կաշկանդումի եւ արհեստական յապաղումի, դիմէ դէպի հանրային կեանքի այն ձեւերը, որոնց մէջ մարդու աշխատանքը պիտի դադարի շահագործման առարկայ լինելուց, որոնց մէջ մարդը այլեւս միջոց չպէտք է լինի մարդու համար, այլ միայն նպատակ:

Մինչդեռ յեղափոխական Ռուսաստանը այս ծրագիրներն էր որոճում եւ նրանց դէմ ծառացած արգելքների դէմ մաքառում՝ անդին ռուսական բոլշեւիզմը իր ժանիքներն էր սրում Վիլհէլմից եւ Լուդենդորֆից ստացած խարազով եւ իր դարանները լարում միջազգային արկածախնդիրների ձեռնտուութեամբ: Ու մի օր էլ, երբ նրան յաջողուեց երկարատեւ պատերազմից ջղայնացած զօրքը վերածել շըղթայազերծ ստրուկների մի բազմութեան, որին կարելի էր ամբոխավարական ճառերով գործիք դարձնել ամէն կարգի մութ գործերի համար՝ բոլշեւիզմը դուրս թռաւ իր դարանից, անցաւ այդ զինուած ամբոխի գլուխը եւ... մնացածը յայտնի է: Փետրուարեան Յեղափոխութիւնը անկենդան գետին էր փռուած եւ Ռուսաստանը՝ մատնուած ամբոխի ատրին, գազանային բնազդներին՝ արեան ճապաղիքների, հրդեհի, աւերածութիւնների, սովի եւ համաճարակի մի դժոխք դարձած...

Յանուն ինչի՞:

Յանուն սոցիալիզմի: Յանուն այն սոցիալիզմի, որ նշանակում է մարդկայնութիւն եւ շէնութիւն: Յանուն այն սոցիալիզմի, որ դրախտի պիտի փոխէր երկիրը, բոլոր երկիրները...

Տասը տարի է անցել այդ մղձաւանջային օրերից, եւ մենք այսօր ի վիճակի ենք բոլշեւիզմի տարած ահռելի զոհերի եւ բերած արդիւնքի հաշուեկշիռը կազմելու: Հարկաւոր է միայն հոկտեմբերեան յեղաշրջման քաղաքական, ընկերային եւ տնտեսական առաջադրութիւնները զուգադրել այն իրականութեանը, որի մէջ գալարւում են այսօր Խորհրդային իշխանութիւնը եւ նրա լծի տակ ընկած երկիրները:

Այս հաշուեկշիռը անհրաժեշտ է մանաւանդ այն պատճառով, որ բոլշեւիկները հոկտեմբերեան յեղաշրջման տասնամեակի առթիւ աննախընթաց ապլոմբով վեր են հանում իրենց կատարած գործերը եւ ձեռք բերած արդիւնքները:

Անշուշտ որեւէ յեղափոխութեան դրական կամ բացասական արժէքը չէ կարելի որոշել՝ միմիայն նրա առաջնորդների կողմից հրապարակ դրուած նպատակների իրագործումը չափանիշ դարձնելով: Յեղափոխութիւնը արժէքներ է ստեղծում եւ անկախ իր առաջնորդների կամքից, իրերի բնական ընթացքով: Այս տեսակէտից բացառութիւն չէ կազմում եւ հոկտեմբերեան յեղաշրջումը, որի խոշոր դերը ոչ մի ընկերաբան կամ պատմաբան անտես առնել չի կարող: Եւ եթէ մենք առաջին հերթին խօսում ենք ոչ թէ հոկտեմբերեան յեղաշրջման առարկայական դերի, այլ նրա առաջնորդների գործերի մասին՝ սրա պատճառները երկուս են. նախ՝ որ այդ առաջնորդները — բոլշեւիկները — իրենց «ձեռք բերած արդիւնքները» տօնական զարդարանք դարձնելով՝ մի անգամ եւս փորձում են մոլորեցնել միջազգային աշխատաւորութեան կարծիքը իրենց կատարած եւ չկատարած գործերի շինծու պատմութիւններով, եւ ապա՝ որ նրանց առաջադրութիւնների եւ ձեռք բերած իրական արդիւնքների համեմատութիւնը խիստ հրահանգիչ է այն բոլոր անհատների եւ հաւաքականութիւնների համար, որոնք հանրային կեանքը համաձայն իրենց ցանկութեան, եւ առանց առարկայական պայմանների նկատառութեան, կերտելու ցնորքներ են սնուցանում:

Պարզից բարդին անցնելու մեթոդով՝ քննենք հոկտեմբերեան յեղաշրջման ղեկավար կոմունիստական կուսակցութեան գործերը՝ արտաքին կամ միջազգային քաղաքական խընդիրներից սկսելով, մանաւանդ որ իրենք բոլշեւիկներն էլ փաստօրէն այստեղից սկսեցին իրենց գործունէութիւնը:

Այս մարզի մէջ բոլշեւիկեան կուսակցու-